ASIANTUNTIJALAUSUNTO

Lili-Ann Wolff, dosentti,
Helsingin yliopisto, 20.5.2021

Asia: VNS 1/ 2021 vp ja VNS 3/ 2020 vp
Lausunto Eduskunnan tulevaisuusvaliokunnalle

Aiheet:

1. *Minkälaista osaamista ja oppijuutta kestävän kehityksen tavoitteiden toteutuminen edellyttää?*
2. *Miten suomalainen koulutusjärjestelmä voi tukea niiden syntyä ja ylläpitämistä läpi elämän?*

Tausta

Tehtäväni on ollut laatia asiantuntijalausunto kahdesta poliittisesta selonteosta. Toinen, VNS 3/ 2020 vp, on *Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta: Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa*. Toinen on VNS 1/ 2021 vp, *Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko*. Minun asiantuntemukseni ala on kasvatustiede ja erityisesti kestävyyskasvatus, joten näiden selontekojen pohtiminen yhdistelmänä tuntuu loogiselta. Molemmat lukemani selonteot ovat laajoja ja sisältävät runsaasti ajankohtaisia, tärkeitä ja hyvin mietittyjä ja perusteltuja asioita. Tässä lausunnossa en luettele kaikkia hyviä asioita, vaan keskityn löytämiini puutteisiin ja esitän muutosehdotuksia.

Yhteenveto

Elämme ajassa, jossa ilmastonmuutoksen nopea eteneminen on globaali tosiasia ja CoVID-19-pandemian on todettu aiheutuneen ihmisen kestämättömästä elämäntavasta. Tässä tilanteessa sekä tämän että huomispäivän aikuiset tarvitsevat tietoja ja taitoja, joiden avulla he pystyvät pohtimaan kriittisesti, keskustelemaan rakentavasti ja toimimaan järkevästi. Suomen asukkaina me tarvitsemme tietoja ja taitoja, joiden avulla me kaikki pystymme mahdollisimman hyvin hallitsemaan ja jopa ratkaisemaan aikamme ajankohtaisimmat kysymykset ja tekemään valintoja priorisointijärjestyksessä. Kaikilla on myös *oikeus* kestävyyteen liittyviin tietoihin ja taitoihin.

Niin kuin VNS 3/2020 vp:ssä kerrotaan, Suomi on sitoutunut AGENDA 2030 -toimintamalliin, ja niinpä kestävä kehitys on mitä ajankohtaisin asia kaikilla koulutuksen tasoilla. Koulutuksen on mieluummin kuljettava askel uhkien edellä kuin sen jäljessä. Siksi VNS 1/2021 on kestävyysnäkökulmasta suorastaan jäänyt ajastaan jälkeen. Suomen kilpailukyky, kansainvälistyminen ja digitalisointi eivät enää ole ajankohtaisimpia asioita koulutuksessa, vain niiden sijaan on noussut kestävä kehitys, johon liittyy maapallon elinmahdollisuuksien säilyminen mahdollisimman oikeudenmukaisella tavalla. Vaikka kaikki

muut asiat tuntuisivat kovin tärkeiltä, ne ovat kuitenkin toisarvoisia kestävyyteen verrattuna. Kestävä maapallo on perusta kaikelle ihmisen toiminnalle. Siksi se ei voi olla pelkästään eräs koulutuspäämäärä muiden päämäärien rinnalla. Sen on oltava ykkösasia kaikilla koulutuksen toimenpidelistoilla.

Jo dokumentissa *Valtioneuvoston asetus perusopetuslaissa tarkoitetun opetuksen valtakunnallisista tavoitteista ja perusopetuksen tuntijaosta* (Finlex, 2 §, 1435/2012) sanotaan ”[o]petuksella tuetaan oppilaan kasvua aktiiviseksi yhteiskunnan jäseneksi, luodaan edellytyksiä toimia demokraattisessa ja tasa-arvoisessa yhteiskunnassa sekä edistetään kestävää kehitystä”. Suomessa on kautta vuosien laadittu harvinaisen monta strategiaa kestävän kehityksen koulutuksesta. Nykyisissä eri koulutasojen opetussuunnitelmissa kestävyyteen liittyvät termit esiintyvät myös monesti. Opetussuunnitelmateksti ei kuitenkaan pysty takaamaan, että kestävyysasiat huomioidaan käytännön opetuksessa. Tämä on käynyt ilmi omien yliopistokurssieni opiskelijoiden ennakkotiedoista ja oman tutkimukseni kuten myös kanssatutkijoitteni tutkimustuloksista. Tarvitaan käytännön keinoja, jotta strategioista ja opetussuunnitelmista tulisi totta. Näihin keinoihin kuuluu kestävyysnäkökulman parempi huomioiminen opettajien koulutuksessa, koulutusjohtajien koulutuksessa, näiden ryhmien jatkokoulutuksessa, koulutuksen arvioinnissa sekä koulutuksen lainsäännössä, linjauksessa ja suunnittelussa. Sen lisäksi tulisi suunnata resursseja ja tukea kouluarjen uudelleen järjestämiseen. Kestävyys on nostettava näkyvästi päiväjärjestykseen koulutuksen kaikissa konteksteissa. On myös seurattava, että näin todella tapahtuu.

Suomen lainsäädäntö ja koulutuspolitiikka perustuvat perinteisesti sosiaaliseen tasa-arvoon ja koulutukseen sekä demokratiaan perustuvaan maailmankuvaan. Sosiaalinen kestävyys ja siten sosiaaliseen tasa-arvoon ja oikeudenmukaisuuteen liittyvät asiat ovat myös vahvasti esillä molemmissa dokumenteissa. Kuten ympäristön tila ja ilmastonmuutos myös kansainvälisyys ja globaali vastuu mainitaan kuitenkin vasta VNS 1/2021 -dokumentin loppuosassa. Ne kuuluvat kestävän kehityksen kasvatukseen, ja niiden pitäisi tärkeytensä takia olla esillä selonteon jokaisessa kappaleessa.

Samalla tavoin kuin VNS 1/2021 kuvailee liian vähän kestävyyskasvatusta, VNS 3/2020 mainitsee liian harvoin koulutuksen tehtävän. Näiden selontekojen vahvempi liittäminen toisiinsa olisi tärkeää.

VNS 3/ 2020 vp

Valtioneuvoston selonteko kestävän kehityksen globaalista toimintaohjelmasta Agenda2030:sta: Kohti hiilineutraalia hyvinvointiyhteiskuntaa on tarkasti tehty selonteko, joka perustuu uskottavan pohjatyöhön. Koulutuksesta kirjoitetaan enimmäkseen 4. SDG päämäärän alla (s. 35–38), jossa 4.7 käsittelee kestävän kehityksen kasvatusta

yleensä. Suomen vastuulla on kestävän koulutuksen toteuttaminen paitsi omassa maassa myös muualla. Suomi osallistuu ahkerasti kansainväliseen yhteistyöhön kehittämällä koulutustoimintaa. Kestävän kehityksen koulutuksessa on kuitenkin paljon tehtävää vielä sekä kotimaassa että muualla.

Suomi on kehittänyt kestävyysajattelua ja -toimintaa, mutta maan hiilijalanjälki on edelleen iso. Kun lasketaan Suomen toimenpiteet, jää Suomen rajojen ulkopuolella tapahtuva elinkaari usein huomaamatta. Esimerkiksi sähköautojen etujen painottamisessa tai digitalisoinnin yhteydessä jää kertomatta, että näillä asioilla on vakavat epäeettiset seuraukset luonnolle ja ihmisille niissä maissa, joista mineraalit tulevat. Nämä tuotteet ovat myös vaarallisia jätteinä, ja niiden käsittely tapahtuu usein maamme rajojen ulkopuolella maissa, joissa on löysempi lainsäädäntö ja köyhät olosuhteet. Hiilijalanjäljen pienentäminen tapahtuisi helpommin muuttamalla ruoantuotantoa kasvispohjaiseksi, mutta siitäkään ei mainita mitään. Koulutuksen näkökulmasta on uskottavuus tärkeä.

VNS 1/2021

Valtioneuvoston koulutuspoliittinen selonteko on perusteellinen selonteko koulutuksen päämääristä, mutta kestävyys jää selonteossa sivuseikaksi. Seuraavassa esitän tähän liittyen esimerkkeinä muutamia huomioita ja muutosehdotuksia.

Ensiksi haluan nostaa esille **arvomaailman**: *Sivistys* on ajatus, joka on vaikuttanut suomalaiseen kasvatukseen ja koulutukseen 1800-luvulta asti. Sivistys-sanaa käytetään VNS 1/2021:ssa monta kertaa, joskus epämääräisesti, samaten pari kertaa sanaa *yleissivistys*, joka on eri asia. Sivistys, eivät työelämän toiveet, on ylissivistävän koulutuksen päämäärä, mutta näin sanotaan selonteossa:

> *”[t]oisen asteen koulutuksen tulee vastaisuudessa kyetä muuttumaan yhteiskunnan ja työmarkkinoiden mukana. Työelämän muutos vaatii muutoksia opetuksen sisällöissä ja väestörakenne tulee vaikuttamaan koulutuksen järjestämisen edellytyksiin.” (s. 10)*

Päinvastoin kuin mitä tässä lukee, sivistyneiden kansalaisten tulee osata omalta osaltaan *muuttaa* yhteiskuntaa ja työmarkkinoita osallistuvina kansalaisina.

Sivulla 21: Edellä kuvatuin toimenpitein vuoteen 2040 mennessä -otsikon alle (Varhaiskasvatus sekä esi- ja perusopetus), lisäysehdotus:

- *Kestävän kehityksen kasvatuksen on oltava osa lapsien oppimisympäristöstä alusta asti, ja on seurattava, että tämä toteutuu kokonaisvaltaisesti ja kehittyy parhaan tutkitun tiedon mukaan*.

Sivuilla 26–27: Työelämän muutoksiin vastataan, Toimenpiteet-otsikon alle (Toinen aste), lisäysehdotus:

- *Varmistetaan, että opiskelija saa osallistua kestävän kehityksen toiminnan kehittämiseen yhteistyössä koulujen ja työmarkkinoiden sekä julkisen hallinnon eri alojen välillä. Yhteistyö muodostuu sekä paikallisista, valtakunnallisista että kansainvälisistä osioista.*

Sivulla 28: Vaikuttavuutta ja saavutettavuutta toisen asteen koulutuksessa edistetään -otsikon alle, lisäysehdotus:

- *Laaditaan käytännönläheinen kestävän kehityksen kasvatuksen toimenpideohjelma, johon sisältyy toimintakulttuurin ja pedagogisen kehittämisen osio. Rakennetaan ja otetaan tämä strategia käyttöön yhteistyössä korkeakoulujen, perusopetuksen ja keskeisten sidosryhmien kanssa. Tuetaan jatkuvaa opetuksen kehitystä ja tasavertaista oppimista sekä lisätään osallistumisen mahdollisuuksia. Kehitetään monitahoisia, monitieteellisiä ja monikielisiä toteutumismahdollisuuksia. Tuetaan ja seurataan kestävän kehityksen kasvatuksen toteuttamista jatkuvan arvioinnin kautta.*

Sivulla 29: Edellä kuvatuin toimenpitein vuoteen 2040 mennessä -otsikon alle, kohta 1, lisäysehdotus (kursiivi, lihavoitu):

- Toisen asteen koulutuksen järjestämisen tavat ja muodot poikkeavat selvästi nykyisestä. ***Kestävän kehityksen ja ilmastonmuutoksen haasteet vaativat uutta, kokonaisvaltaisempaa koulutuksen toimeenpanoa***.

Sivulla 30: 3.3 Korkeakoulut-otsikon alle, lisäys (alussa, jossa on lihavoitu teksti):

> Suomi on edelläkävijä kestävän kehityksen koulutuksen toteuttamisessa, ja tästä seuraa, että jokaisen koulutuksen tasolla on oltava kestävä toimintakulttuuri, joka tarjoaa kestävän kehityksen mukaiset oppimismahdollisuudet. Korkeakouluissa opiskelijat saavat mahdollisimman laajat tiedot, taidot ja kokemukset kestävän tulevaisuuden edellytyksistä ja toteuttamisesta. Lehtorit ja opiskelijat kehittävät yhdessä toimintaa, joka on demokraattista ja joka mahdollistaa jokaisen osallistumisen ja tapahtuu monien eri tieteenalojen edustajien ja muiden yhteistyötahojen kanssa. Kestävä kehitys on vahva poikkitieteellinen aihe, mutta myös osa jokaista opetussuuntaa ja jokaista kurssia.

Sivulla 36, toinen kappale, lisäysehdotus (kursiivi ja lihavoitu):

> Samalla tulee edistää suomalaisten korkeakoulujen kansainvälisiä toimintaedellytyksiä ***unohtamatta vastuuta kestävästä kehityksestä***.

Noudattaen näitä esimerkkejä voidaan lisätä kestävän kehityksen asia ainakin otsikoiden 3,4, 3.5, 3.6, 3.7 ja 3.8 alle. Kun kestävyysasiat ovat erikseen dokumentin lopussa niin kuin nyt, ne tuntuvat helposti irrallisilta.

Vastaus kysymyksiin (molemmat dokumentit)

1) *Minkälaisia osaamisia ja oppijuutta kestävän kehityksen tavoitteiden toteutuminen edellyttää?*

Kestävän kehityksen kasvatuksen on oltava syvää ja samalla laajaa. Siihen sisältyy monenlaisia tietoja ja taitoja mutta myös ensisijaisesti arvoja. Tästä syystä kestävyyteen liittyvä koulutus, kasvatus, opettaminen ja oppiminen eivät voi olla pelkkä lukujärjestyksen lisä. Kestävä kehitys ei ole oppiaine eikä läpäisyaine. Se on arvopohja ja uusi paradigma. Se ei myöskään voi olla valmiiksi pureskeltua, vain siihen liittyvät arvot kehittyvät yksilön oman kriittisen pohdinnan tuloksena. Tästä syystä oman ajattelun ja maailmankuvan rakentaminen on kestävän kehityksen kasvatuksen ydinasia. Ajattelun pohjaksi tarvitaan perusteellisia tietoja maailmasta (luonnosta ja yhteiskunnasta, läheltä ja kaukaa, pitkällä aikaperspektiivillä). Tarvitaan toisaalta hyviä yhteisiä työkaluja ja toimintamalleja ja toisaalta sivistystä — mutta ei tietyn mallista tai puoluepoliittisesti sävytettyä sivistystä. Sivistys tarkoittaa, että ihminen luo oman kuvansa maailmasta ja oppii itsenäisesti arvioimaan tieteen, talouteen ja politiikkaan liittyviä kehitystrendejä. Käyttämällä omaa järkeään, osallistumalla yhteisiin moraalikeskusteluihin ja harrastamalla kestävää arkitoimintaa opettajien, muiden opiskelijoiden/oppilaiden ja eri sidosryhmien kanssa hän oppii toimimaan kestävän yhteiskunnan ja luonnon rajaehtoja noudattaen.

2) *Miten suomalainen koulutusjärjestelmä voi tukea niiden syntyä ja ylläpitämistä läpi elämän?*

Kestävän kehityksen toteuttaminen prosessina, jossa kestävyys on päämääränä, vaatii toimenpiteitä koko ihmisen koulutusuralla, kuten kotikasvatuksessa, päiväkodeissa, kouluissa, ammattikoulutuksessa, vapaassa sivistystyössä, yliopistossa ja myös työpaikalla, eli kaikissa paikoissa, joissa ihminen kasvaa ja kehittyy. Koulutuksen johdon kouluttaminen kestävyysasioissa ja kestävässä johtamisessa on mitä tärkeintä. Sekä koulutushallinnon että koulutuksen eri tasoilla olisi tarpeen olla kestävän kehityksen kasvatuksen vastuuhenkilöitä ja ohjaajia.

Useimmissa Suomen yliopistojen opetusohjelmissa ei ole kestävyyskursseja. Tämä koskee myös opettajankoulutusta. Kouluissa kestävyys on usein kuitattu lyhyillä projekteilla ja teemapäivillä. Kestävän kehityksen on oltava jatkuva, päivittäinen prosessi. Tarvitaan teorian ja metodien kehitystä, joka hyvin voi tapahtua yhteistyössä esimerkiksi yliopistojen ja koulujen tai ammattikoulujen ja työelämän välillä. Tässä voi osana myös olla kansainvälinen yhteistyö tai vaikkapa pohjoismainen kärkihanke kehittämässä pitkäaikaista toimintaa.